

Demographic Considerations of Social Responsibility

Yaghoob Foroutan^{1*}, Fereshteh Soltani²

Abstract

From a demographic perspective, this study focuses on social responsibility as an indication of socio-cultural changes in the contemporary world, which has also been recognized in the second demographic transition theory as the most significant determinant of the changes in family and fertility. The research data is based on a survey conducted in urban-rural areas of Gorgan and has been analyzed by SPSS24 and AMOS25. The results obtained for Cronbach's alpha, Kaiser-Meyer-Olkin, and Bartlett's test of sphericity are 0.954, 0.787, and 10702.896 respectively. According to the results, about one-third of the respondeants hold a high or very high level of social responsibility, and the remaining two-thirds hold a low level and middle level of social responsibility. The female population has a higher level of social responsibility than the male population. Also, age and responsibility are correlated: the older the age, the higher the level of social responsibility. The multivariate results confirmed that the higher levels of education and income lead to a higher level of social responsibility. In sum, the sustainable success of the higher childbearing-oriented policies rests upon the government's comprehensive programs in order to meet responsibly a wide range of the needs in society that will also improve the individuals' responsible behaviours and committed cooperation.

Keywords: Demographic considerations, Social responsibility, Second demographic transition, Iran, Gorgan.

Received: 2024-01-06

Accepted: 2024-03-17

1*. Associate Professor in Demography, Department of Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran (Corresponding Author); y.foroutan@umz.ac.ir

2. Ph.D. Candidate in Social Problems of Iran, Department of Social Sciences, University of Mazandaran, Babolsar, Iran; fereshte.soltani@gmail.com

E-ISSN: 2981-1066 / © Population Association of Iran. This is an open access article under the CC BY 4.0 License (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>).

DOI: <https://doi.org/10.22034/jpai.2021.127044.1150>

Extended Abstract

Introduction

This research paper takes a demographic approach in order to examine the patterns and determinants associated with social responsibility. According to the second demographic transition theory, the social and cultural changes in the contemporary societies throughout the world have been identified as the underlying determinants of the changes in family and fertility. It is also worthwhile noting that social responsibility serves as an important indication of socio-cultural changes. More specifically, such emerging forms of family and childbearing patterns in the modern societies as marriage and fertility decline, cohabitation, childlessness, one-child parenthood, etc. are closely associated with social and cultural changes including social responsibility. Accordingly, this research paper attempts to provide research-based evidence to examine the patterns and determinants of social responsibility from a demographic perspective.

Method and Data

The research findings presented and discussed in this paper are based on a survey conducted in urban-rural areas of Gorgan in the north of Iran that deals with a total number of 22250 individuals as its statistical pool. In accordance with the Cochran formula, a sample of 400 males and females has been determined and included in the survey. The research sample belongs to 1340s, 1360s, and 1380s birth cohorts who and have been selected on the basis of the stratified sampling method. The research data have been collected on the basis of the researcher-made questionnaire in accordance with the review of theoretical and empirical literature. Upon data collection, the research employed both SPSS-24 and AMOS-25 and has analyzed the research data on the basis of both the method of exploratory factor analysis in SPSS-24 and confirmatory factor analysis in AMOS-25.

Findings

The present research has been built upon a main dependent variable, i.e., social responsibility which has been divided into five subgroups including legal responsibility, political responsibility, economic responsibility, societal responsibility, and environmental responsibility. The research questionnaire included a wide range of statements and questions in order to measure each of these five subgroups of responsibility. Using the Likert Scale, the respondents' answers to each of these questions could be ranged from 'totally agree', to 'totally disagree'. The research findings on levels of social responsibility have been made on four major levels: Low Level of social responsibility (ranging with scores from 25 to 50), Middle Level of

social responsibility (ranging with scores from 51 to 75), High Level of social responsibility (ranging with score from 76 to 100), Very High Level of social responsibility (ranging with score from 101 to 125).

The research findings have indicated these two general patterns: first, approximately one-third of the respondeants hold a high level or very high level of social responsibility. Second, the remaining two-thirds hold a low level and middle level of social responsibility. Further analysis in order to explore the effects of the key demographic determinants on these general patterns has shown that social responsibility is substantially associated with demographic determinants. This suggests that social responsibility is significantly affected by gender so that the female population is more likely to hold a higher level of social responsibility as compared with the male population. Furthermore, age composition plays a substantially important role in the level of social responsibility: the older the age, the higher the level of social responsibility. In other words, younger age cohorts are more likely to hold a lower level of social responsibility. Finally, the multivariate results of this analysis not only have confirmed these major patterns discussed above, but also have supported the fact that social responsibility is significantly associated with two other key determinants including the levels of education and income. This suggests that those with higher levels of education and income are also more likely to hold a higher level of social responsibility.

Conclusion and Discussion

In conclusion, this research paper has shed further lights on the patterns and determinants associated with social responsibility from a demographic perspective. It has been both theoretically discussed and empirically investigated that the socio-cultural changes including social responsibility play a substantial role in emerging forms of family and demographic changes in the contemporary societies throughout the world such as significant changes in marital ties and childbearing patterns, marriage and fertility decline, cohabitation, childlessness, one-child parenthood, etc., as recognized in the second demographic transition. In sum, the main issues discussed and the research findings presented in this paper have also supported this underlying association between family and demographic issues on the one hand, and socio-cultural changes on the other hand with specific emphasis on demographic dimensions and determinants of social responsibility.

Finally, the policy-related recommendations arising from the present research paper rely on echoing the underlying fact that the sustainable success of the higher childbearing-oriented policies rests upon the government's comprehensive programs

in order to meet responsibly a wide range of the needs in society that will also improve the individuals' responsible behaviours and committed cooperation. This particularly applies to countries with a larger proportion of younger age cohorts including Iran with a median age of 34 years old approximately. It clearly reflects a huge young generation who are also more likely to be attached and driven by the modern communication technologies and social media worldwide, which will lead to a more challenging situation for social responsibility from a demographic perspective.

Citation:

Foroutan, Y., Soltani, F. (2024), Demographic Considerations of Social Responsibility, *Journal of Population Association of Iran*, 19(37), 417-448.
<https://doi.org/10.22034/jpai.2021.127044.1150>

ارجاع:

فروتان، یعقوب و سلطانی، فرشته (۱۴۰۳). ملاحظات جمعیت‌شناختی مسئولیت‌پذیری اجتماعی، نامه انجمن جمعیت‌شناسی ایران، ۱۹ (۳۷)، ۴۱۷-۴۴۸. <https://doi.org/10.22034/jpai.2021.127044.1150>

ملاحظات جمعیت‌شناختی مسئولیت‌پذیری اجتماعی

یعقوب فروتن^{۱*}، فرشته سلطانی^۲

چکیده

این تحقیق با رویکردی جمعیت‌شناختی به مطالعه مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین جلوه‌های تغییرات اجتماعی فرهنگی در جهان معاصر می‌پردازد که مطابق نظریه گذار جمعیت‌شناختی دوم، عنصر تعیین‌کننده‌ای در تحولات خانواده و باروری تلقی می‌گردد. داده‌های تحقیق با اجرای پیمایشی در نقاط شهری روستایی گرگان گردآوری و تحلیل شد. سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی حدود یک‌سوم افراد نمونه تحقیق در حد بالا و بسیار بالا، و دو سوم باقیمانده نیز در حد پایین و متوسط قرار داشت. مسئولیت‌پذیری اجتماعی در زنان بیش از مردان بود و به‌موازات افزایش سن، مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیز فزونی می‌یابد. مطابق نتایج، هرچه تحصیلات و درآمد افزایش می‌یابد، مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیز رو به افزایش می‌گذارد. در مجموع، موفقیت پایدار سیاست‌های رسمی افزایش بعد خانواده و فرزندآوری مستلزم اقدامات مسئولانه و متعهدانه حکومت و دولت به‌منظور تامین نیازهای همه‌جانبه مردم است که موجبات تقویت رفتارهای مسئولانه و همراهی متعهدانه آنان را فراهم خواهد آورد.

واژگان کلیدی: ملاحظات جمعیت‌شناختی، مسئولیت‌پذیری اجتماعی، نظریه گذار جمعیت‌شناختی
دوم، ایران، گرگان.

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۱۶ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۲۷

*۱. دانشیار جمعیت‌شناسی، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران (نویسنده مسئول)؛

y.foroutan@umz.ac.ir

۲. دانشجوی دکتری مسائل اجتماعی ایران، گروه علوم اجتماعی، دانشگاه مازندران، بابلسر، ایران؛

fereshthesoltani@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.22034/jpai.2021.127044.1150>

مقدمه و بیان مسئله

تحقیق حاضر موضوع اساسی مسئولیت‌پذیری اجتماعی^۱ به‌عنوان یکی از مهم‌ترین جلوه‌های تغییرات اجتماعی فرهنگی را کانون توجه قرار داده و با رویکردی جمعیت‌شناختی به بررسی سطوح و تعیین‌کننده‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌پردازد. نظریه گذار دوم جمعیت‌شناختی^۲ اساساً بر محور اصلی تغییرات اجتماعی فرهنگی در جوامع معاصر از جمله در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی بنا شده است؛ بدین معناکه بنیانگذاران این نظریه، به تغییرات بنیادین در نظام ارزش‌ها و تأثیرات آن بر شکل خانواده و ارزش‌های نهاد خانواده پرداخته‌اند که از آن تحت‌عنوان نظریه گذار خانواده^۳ نیز یاد می‌شود. به‌عقیده دیرک و ن‌دکا (۱۹۸۷) و لستهاق (۱۹۹۵، ۲۰۱۴)، در گذشته جامعه به‌طور معمول به خانواده و فرزندان معطوف بود و دگرخواهی نقش اصلی در زندگی خانوادگی ایفا می‌کرد. درحالی‌که امروزه تغییرات اجتماعی فرهنگی در جوامع معاصر از جمله در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی سبب شده است تا خانواده و پیوندهای خانوادگی و زناشویی به‌ویژه در جوامع صنعتی دستخوش تحول بنیادی شود که بیش از هر چیز در فردگرایی ریشه دارد؛ یعنی هنجارها و نگرش‌هایی که بیش از هر چیز بر حقوق و کامیابی‌های افراد تأکید و تکیه می‌کنند (فروتن، ۱۳۹۸). به‌عبارت دقیق‌تر، خاستگاه اصلی و آبشخور تاریخی پیدایش شکل‌های نوظهور خانواده^۴ و الگوهای نوین فرزندآوری جوامع معاصر مانند روندهای نزولی ازدواج و باروری، سیر صعودی مجرد قطعی، تک‌فرزندی، بی‌فرزندی، تک‌والدی، زوج‌زیستی یا زندگی مشترک بدون ازدواج و ... را نیز باید در همین تغییرات اجتماعی فرهنگی از جمله در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی جستجو کرد که جوامع مدرن در دوران نوین تجربه کرده‌اند و به‌مرور در سرتاسر جهان فراگیر و گسترده شده است.

1 Social responsibility

2 The Demographic Transition Theory

3 Family Transition Theory

4 Emerging forms of family

علاوه بر این، برخی دیگر از اندیشمندان برجسته نیز به تحولات خانواده و بروز شکل‌های نوظهور خانواده منبعث از تغییرات اجتماعی فرهنگی در جوامع معاصر از جمله در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی پرداخته‌اند و ریشه اصلی آن را نیز در مظاهر نوگرایی دانسته‌اند که بطور مشخص، به مواردی از قبیل صنعتی شدن، شهرنشینی، و سایر صور نوگرایی مانند سیستم‌های پیشرفته ارتباطات و حمل‌ونقل، دگرگونی ارزش‌های جامعه و تغییرات اجتماعی گسترده جوامع معاصر از سوی اندیشمندان برجسته معاصر همچون گود (۱۹۶۳)، اینگلهارت (۱۹۷۷)، و گیدنز (۱۹۹۴) اشاره شده است. گفتنی است که به عقیده برخی جمعیت‌شناسان معاصر مانند رولاند (۲۰۱۲) تحولات خانواده و بروز شکل‌های نوظهور خانواده ناشی از تغییرات اجتماعی فرهنگی در جوامع معاصر از جمله در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های جمعیت‌شناسی نوین نیز محسوب می‌گردد که در بخش نظریه‌های تحقیق بیشتر به آن‌ها پرداخته می‌شود.

بدین ترتیب، مسئله اصلی تحقیق حاضر و ضرورت و اهمیت آن ریشه در این واقعیت دارد که تغییرات اجتماعی فرهنگی در جوامع معاصر از جمله در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی از یکسو، و تحولات خانواده و الگوهای فرزندآوری^۱ از سوی دیگر به‌طور تنگاتنگی به همدیگر مرتبط و درهم‌تنیده هستند. در عین حال، اگرچه قدمت تاریخی این تحولات و تغییرات در جوامع صنعتی بیشتر و طولانی‌تر است، اما با توجه به پیشرفت و گسترش تکنولوژی‌های مدرن ارتباطی و رسانه‌ای، دامنه این تحولات و تغییرات در ساختار خانواده و نظام ارزشی در جوامع در حال توسعه نیز به‌طور فزاینده‌ای در حال گسترش است. در جامعه ما نیز این تغییرات اجتماعی و تحولات ارزشی^۲ مشاهده شده است که می‌تواند پیامدهای عمیق و وسیع بر تحولات خانواده داشته باشد. در این چارچوب، اهمیت و ضرورت دارد تا با انجام تحقیقات علمی جنبه‌های متعدد موضوع اساسی مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین جلوه‌های تغییرات اجتماعی فرهنگی مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد.

1 Childbearing patterns

2 Value changes

نکته به مراتب مهم‌تری که ضرورت انجام تحقیقات علمی در حوزه مطالعاتی مسئولیت‌پذیری اجتماعی در جوامع در حال توسعه از جمله جامعه ما را مضاعف می‌کند معطوف به ویژگی‌های جمعیت‌شناختی کشور ما می‌باشد که ساختار سنی^۱ آن به ویژه حجم عظیم جمعیت جوانان با میانه سنی جمعیت^۲ حدود ۳۳ سال سبب می‌شود تا پتانسیل و زمینه‌های لازم برای بروز و تشدید تحولات خانواده فراهم گردد. به عنوان مثال، برای شناخت علمی دقیق و عمیق چگونگی و چرایی پاسخ این خیل عظیم جمعیت به برنامه‌ریزی‌های رسمی و سیاست‌های جمعیتی^۳ معطوف به ازدواج و فرزندآوری منوط به تحقیقات علمی است تا نشان دهند جامعه از چه سطوح مسئولیت‌پذیری اجتماعی برخوردار است؟ به عبارت دقیق‌تر، لازمه موفقیت‌آمیز بودن برنامه‌ریزی‌های رسمی و سیاست‌گذاری‌های حکومتی به منظور ساماندهی و حل و فصل مسائل اجتماعی و جمعیتی همچون ازدواج، مجرد قطعی، طلاق، فرزندآوری و مهاجرت و غیره این است که در جامعه سطوح کمابیش مطلوب مسئولیت‌پذیری اجتماعی جریان داشته باشد، چون بدون رفتارهای مسئولانه و همراهی متعهدانه آحاد جامعه، برنامه‌ریزی‌های رسمی و سیاست‌گذاری‌های حکومتی نیز عملاً ناکارآمد، ناپایدار و ناکام خواهند بود (فروتن و میرزایی ۱۳۹۹). در همین چارچوب، اهداف اصلی تحقیق حاضر نیز معطوف به پاسخگویی به این پرسش‌های کلیدی است: به‌طور کلی، وضعیت جامعه از نقطه نظر مسئولیت‌پذیری اجتماعی چگونه است و سطوح غالب و ضعیف آن کدامند؟ مهم‌ترین عناصر تعیین‌کننده سطوح مسئولیت‌پذیری اجتماعی کدامند؟ به‌طور مشخص، سطوح مسئولیت‌پذیری اجتماعی تا چه حد تابعی از متغیرهای جمعیت‌شناختی پایه و زمینه‌ای مانند سن، جنس، محل سکونت، وضعیت تاهل، تحصیلات می‌باشند؟ بر همین اساس، تحقیق حاضر تلاش می‌کند تا در حد توان خود شواهد پژوهشی برای پاسخ به این قبیل پرسش‌های کلیدی تحقیق را ارائه نماید.

1 Age structure

2 Median age of population

3 Population policies

پیشینه تحقیق

بررسی ادبیات و پیشینه تحقیق در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی نشان می‌دهد که طیف متنوعی از مطالعات در این حوزه به‌ویژه طی سال‌های اخیر انجام شده است. به‌عنوان مثال، تحقیق آفریانی^۱ و همکاران (۲۰۱۲) نشان داد که بین سبک‌های فرزندپروری مستبدانه و سهل‌گیرانه با مسئولیت اجتماعی افراد در بزرگسالی، همبستگی مثبت و معناداری وجود دارد اما رابطه معناداری بین سبک فرزندپروری اقتدارگرایانه و مسئولیت‌پذیری اجتماعی در بزرگسالی وجود نداشت. مطابق نتایج این تحقیق، نه تنها ویژگی سبک فرزندپروری سهل‌گیرانه صمیمیت والدین و کنترل کم است که به درونی شدن ارزش‌ها در فرزند از جمله ارزش مسئولیت‌پذیری کمک می‌کند، بلکه بین مسئولیت‌پذیری زنان و مردان، به‌طور معنی‌داری تفاوت وجود دارد و در مردان بیش از زنان است.

در تحقیق دیویس^۲ و همکاران (۲۰۱۷) با تعریف پنج بعد اقتصادی، قانونی، اخلاقی، نوع‌دوستانه و زیست‌محیطی برای مسئولیت اجتماعی فردی، بر ضرورت تعریف چارچوبی نظری برای این مفهوم و مبنا قرار دادن آن به‌عنوان اساس هر نوع دیگر از مسئولیت اجتماعی اعم از مسئولیت اجتماعی شرکتی^۳ یا مسئولیت اجتماعی مصرف‌کنندگان^۴ تاکید کرده‌اند و رشد و تقویت آن‌ها را مستلزم پرورش و تقویت نوع فردی مسئولیت‌پذیری در افراد جامعه دانسته‌اند. آن‌ها با بررسی مطالعات انجام شده در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی، خلاء وجود یک مدل مفهومی و نظری در حوزه مسئولیت اجتماعی فردی را نشان داده‌اند و تاکید کرده‌اند مطالعات این حوزه، نیاز به چنین مدل نظری دارد. پاسیلا^۵ (۲۰۱۸) نیز با تفکیک بین دو نوع مسئولیت اجتماعی فردی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی سازمانی، نوع اول را اساس نوع دوم مسئولیت‌پذیری دانسته است، زیرا مسئولیت اجتماعی فردی را قلب مسئولیت‌پذیری اجتماعی

1 Afriani, A.

2 Davis, Lopez

3 Corporate Social Responsibility

4 Consumer Social Responsibility

5 Pacesila Mihaela

سازمانی می‌داند و دلیل آن را تشکیل شدن سازمان‌ها و شرکت‌ها از افراد انسانی ذکر می‌کند. او همچنین به تلاش‌های معدود انجام شده برای تئوریزه کردن مفهوم مسئولیت اجتماعی فردی اشاره می‌کند و این حوزه را بحثی نوپدید برای انجام مطالعات انسانی می‌داند.

تحقیق روتر^۱ (۲۰۲۰) در بررسی ریشه‌های فردی مسئولیت‌پذیری اجتماعی به احساس قدرت و تسلط فردی^۲ اشاره می‌کند و می‌گوید: قدرت و تسلط فردی به معنی توانایی شخص در درک، خلق معنا^۳ و کنش در موقعیت‌های مختلف می‌باشد که در این مطالعه به‌عنوان اساس کنش فردی و عنصر کلیدی مسئولیت فردی تعریف شده است. به نظر او دانش و تسلط در هر سه بعد قدرت فردی که شامل ادراک، طراحی و کنش است، باعث می‌شود که فرد به‌طور آسوده‌تر و مؤثرتری مسئولیت بپذیرد و مسئولیت اعمال خود را قبول کند. او در خلال مثال‌های نظری نشان می‌دهد که یک فرد مسئولیت‌پذیر، زندگی فردی و اجتماعی خود را خلق می‌کند و همزمان وارد زندگی اجتماعی می‌شود. رانکو کتراس^۴ (۲۰۲۱) نیز در مطالعه خود گرایش به مسئولیت اجتماعی شرکتی را از دریچه تفاوت نسلی بررسی کرده‌اند تا دریابند که آیا باورهای حرفه‌ای متمایل به مسئولیت اجتماعی شرکت در نسل حاضر (متولدین پس از ۱۹۸۰) با نسل قبل از آن (متولدین پیش از ۱۹۸۰) متفاوت است یا خیر. نتایج این مطالعه نشان داد تفاوت نسلی تاثیر کمی بر این گرایش‌ها دارد و تفاوت‌ها بیشتر تحت‌تاثیر کشورهای مختلف و رویکرد آن‌ها به برنامه‌های توسعه‌ای اعم از بلندمدت یا کوتاه‌مدت است.

علاوه بر این، در ایران نیز مطالعات و تحقیقات قابل‌ملاحظه‌ای در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌ویژه طی سال‌های اخیر صورت گرفته است. به‌عنوان مثال، می‌توان به تحقیق فاطمی‌نیا و حیدری (۱۳۸۷) در شهر تهران اشاره کرد که نشان داد احساس مسئولیت‌پذیری در زنان بیش از مردان است و با افزایش سن، مسئولیت‌پذیری نیز افزایش می‌یابد. علاوه بر این،

1 Martina Rauter

2 Personal Sovereignty

3 Make Sense of Act

4 Susanne Rank&Francoise Contreras

سرمایه اجتماعی و عام‌گرایی، تاثیر مثبت معناداری بر تعهدات شهروندی دارد. در مقابل، احساس ناامنی و آنومی اجتماعی تأثیر منفی معنادار بر تعهدپذیری شهروندی دارد. نتایج پژوهش طالبی و خوشبین (۱۳۹۱) درخصوص مسئولیت‌پذیری جوانان همدان نشان داد که نه تنها مسئولیت‌پذیری جوانان در ابعاد اقتصادی، سیاسی، جامعه‌ای و فرهنگی متفاوت و کمترین مسئولیت‌پذیری جوانان در بعد سیاسی است، بلکه مسئولیت‌پذیری جوانان تابعی از متغیرهایی از قبیل عام‌گرایی، اعتماد اجتماعی، استفاده از رسانه‌های جمعی، دینداری، پایگاه اجتماعی و قومیت نیز می‌باشد. مطالعه صلواتی و همکاران (۱۳۹۳) در زمینه عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی در تعاونی‌های روستایی شهرستان سنج و کامیاران، به تأثیر مثبت و مستقیم عامل «مشارکت» در مسئولیت‌پذیری اجتماعی اشاره می‌کند که مبین احساس بی‌نصیب بودن از بازی و نتایج آن بر بی‌تفاوتی و مسئولیت‌گریزی نیز می‌باشد.

یافته‌های تحقیق یزدان‌پناه و حکمت (۱۳۹۳) نشان داد که نه تنها مسئولیت‌پذیری اجتماعی در میان افراد برخوردار از پایگاه اقتصادی اجتماعی متوسط به مراتب بیش از افراد برخوردار از پایگاه اقتصادی اجتماعی بالا و پایین است، بلکه متغیرهای دیگری همچون احساس عزت نفس، شیوه فرزندپروری منسجم، صمیمی و پاسخگو، مشارکت اجتماعی رسمی و غیررسمی، اعتماد اجتماعی بین‌شخصی، اعتماد تعمیم‌یافته و نهادی نیز دارای تأثیرات تعیین‌کننده‌ای بر روی مسئولیت‌پذیری اجتماعی هستند. مطالعه شارع‌پور و همکاران (۱۳۹۵) در خصوص حقوق و مسئولیت‌های شهروندی و عوامل اجتماعی مرتبط با آن نشان داد که نه تنها آگاهی از حقوق در بین شهروندان، بالاتر از آگاهی آنان از مسئولیت‌هاست، بلکه رسانه‌های جمعی مهم‌ترین متغیر تبیین‌کننده آگاهی از حقوق و مسئولیت‌ها هستند. مطابق یافته‌های حیدری‌ساربان (۱۳۹۸) درخصوص نقش مسئولیت‌پذیری اجتماعی در تقویت امنیت مرزی مناطق روستایی شهرستان مرزی گرمی، هرچه قدر روستاییان احساس مسئولیت‌پذیری بیشتری در مقابل صیانت از مرزها داشته باشند به همان اندازه، میل صیانت از مرزها در وجود آنان شعله‌ور شده و به حفظ و صیانت از مرزها مبادرت نموده و به جای نقش ناظر، نقش عامل را درصیانت و پاسداری از آن بازی می‌کنند. مطابق یافته‌های تحقیق فروتن و میرزایی (۱۳۹۹)، اگرچه متغیرهای جمعیت‌شناختی و اجتماعی فاقد تأثیرات تعیین‌کننده‌ای بر مسئولیت و اعتماد اجتماعی در عرصه

خانواده می‌باشند، اما دو عرصه دیگر اعتماد اجتماعی به‌ویژه اعتماد نهادی به‌طور چشم‌گیری تحت‌تأثیر سه دسته تعیین‌کننده‌های اصلی مشتمل بر تعیین‌کننده‌های زمینه‌ای و جمعیت‌شناختی مانند سن، محل سکونت، جنس و تحصیلات و همچنین متغیرهای مرتبط با مؤلفه‌های دینداری و نگرش جنسیتی است.

نتایج مطالعه مصطفوی و همکاران (۱۴۰۰) درباره تأثیر متقابل مسئولیت اجتماعی و سرمایه اجتماعی با توسعه نشان داد که تأثیر سرمایه و مسئولیت اجتماعی بر توسعه این است که می‌تواند جامعه را به رفاه برساند؛ در جامعه‌پذیری افراد نقش مهمی ایفا کند؛ باعث انسجام و همبستگی شود؛ موجب مشارکت و تعامل افراد به صورت نظام‌مند و داوطلبانه شود؛ باعث افزایش آگاهی اجتماعی شود؛ عدالت اجتماعی را به همراه بیاورد و انتقال بین‌نسلی را فراهم کند. مطابق یافته‌های تحقیق فروتن و همکاران (۱۴۰۳)، علیرغم این واقعیت که مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی از قدمت تاریخی طولانی در علوم انسانی برخوردار است اما بررسی پیشینه تحقیق نشان دهنده خلا تحقیقاتی به ویژه در زمینه ابزار سنجش و اندازه‌گیری این مفهوم کلیدی در پژوهش‌های اجتماعی است و به همین سبب، ضرورت دارد تا تلاش‌های علمی بیشتر و گسترده‌تری بمنظور سنجش هرچه بهتر و جامع‌تر مفهوم مسئولیت‌پذیری اجتماعی انجام گیرد تا به کمک آنها بتوان مناسبات بین مسئولیت‌پذیری اجتماعی و سایر مؤلفه‌های اجتماعی و جمعیت‌شناختی را مورد مطالعه و بررسی علمی قرار داد.

بنابراین، در جمع‌بندی ادبیات و پیشینه تحقیق در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌توان گفت که اغلب این مطالعات و تحقیقات طی دو-سه دهه اخیر انجام گرفته است. علاوه بر این، نتایج و یافته‌های مطالعات و تحقیقات پیشین را می‌توان این‌گونه خلاصه و جمع‌بندی کرد که موضوع مسئولیت‌پذیری اجتماعی عمدتاً تحت‌تأثیر متغیرهای تعیین‌کننده‌ای همچون عوامل تربیتی، روان‌شناسی اجتماعی و جامعه‌شناختی سطح خرد و متوسط نظیر شیوه فرزندپروری، فضای صمیمانه در خانواده، حمایت سازمانی، مشارکت اجتماعی، اعتماد اجتماعی و طبقه اجتماعی افراد می‌باشد. نکته به‌مراتب مهم‌تر این‌که، بررسی پیشینه و ادبیات تحقیق به‌وضوح مبین این واقعیت است که تحقیقات بیشتری مبتنی بر رویکرد

جمعیت‌شناختی درباره مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیاز است. به عبارت دیگر، همچنان‌که در بخش پیشین نیز اشاره شد، یک نوع پیوند و درهم‌تنیدگی چشم‌گیر بین مسائل جمعیت‌شناختی و موضوعات اجتماعی از جمله مسئولیت‌پذیری اجتماعی وجود دارد به طوری‌که مثلاً برنامه‌ریزی‌های رسمی و سیاست‌گذاری‌های حکومتی در زمینه ساماندهی و حل و فصل مسائل جمعیتی همچون ازدواج، تجرد قطعی، طلاق، فرزندآوری و مهاجرت و غیره مستلزم این است که در جامعه سطوح کمابیش مطلوب مسئولیت‌پذیری اجتماعی جریان داشته باشد زیرا تنها به کمک رفتارهای مسئولانه و همراهی متعهدانه آحاد جامعه می‌توان موفقیت پایدار برنامه‌ریزی‌های رسمی و سیاست‌گذاری‌های حکومتی را تضمین کرد. به همین سبب، به مطالعات بیشتری نیاز است تا ملاحظات جمعیت‌شناختی این پیوند و درهم‌تنیدگی را مورد بررسی علمی قرار دهند و در همین چارچوب، با رویکردی جمعیت‌شناختی یافته‌های تحقیقاتی و شواهد علمی درباره موضوعات مهم و تعیین‌کننده‌ای همچون مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیز ارائه نمایند و تحقیق حاضر در راستای تکمیل و تقویت این حوزه مطالعاتی تلاش می‌کند تا سهمی و نقشی را ایفا نماید.

مبانی نظری تحقیق

تبیین موضوع مسئولیت‌پذیری اجتماعی را می‌توان در طیف متعدد و متنوع نظریه‌های اندیشمندان حوزه‌های گوناگون علوم انسانی و اجتماعی سراغ گرفت. به عنوان مثال، "نظریه تعهد و نقش" تالکوت پارسونز به موضوع مسئولیت‌پذیری اجتماعی مرتبط است. بدان سبب که به نقش و تأثیر متقابل بین خرده‌نظام‌ها می‌پردازد. به عقیده پارسونز، در یک جامعه نظیر هر نظام کنش، خرده‌نظام‌ها در عین خودمختاری، متقابلاً به یکدیگر متکی هستند و میان این خرده‌نظام‌ها، شبکه پیچیده‌ای از مبادله وجود دارد و یکی از مهم‌ترین ملزومات دوام و بقای آن‌ها، تعهد به ارزش‌ها و هنجارها و مسئولیت‌پذیری است (توسلی، ۱۳۹۶). در نظریه دگرگونی ارزش‌ها نیز رونالد اینگلهارت (۱۹۷۷) تمرکز و توجه خود را به بررسی تغییر ارزش‌ها در جوامع اروپایی و بعدها در جوامع آسیایی، تحت تأثیر عوامل کلان اقتصادی و سیاسی قرار می‌دهد و معتقد است وضعیت اقتصادی و امنیت جامعه در تغییر ارزش‌های مردم آن جامعه مؤثر است. او با نگاهی به تغییر ارزش‌های مردم

پس از جنگ جهانی دوم و رخداد رفاه اقتصادی و امنیت سیاسی، به این نظریه می‌رسد. مطابق نظریه دگرگونی ارزش‌ها، اینگلهارت در بررسی جهانی ارزش‌ها به این نتیجه دست یافت که در اثر توسعه اقتصادی در کشورهای پیشرفته صنعتی، تحول در ارزش‌های این جوامع رخ داده است. به گونه‌ای که روند این تحول، حرکت از ارزش‌های مادی به ارزش‌های فرامادی را نشان می‌دهد. در واقع نظریه دگرگونی ارزشی اینگلهارت (۱۹۷۷)، جابه‌جایی از اولویت‌های مادی به سمت اولویت‌های فرامادی را به‌طور بالقوه، فرایندی جهانی می‌داند.

برخی دیگر از نظریه‌پردازان در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی به اهمیت یادگیری مشاهده‌ای یا یادگیری از طریق الگو اشاره کرده‌اند. به‌عنوان نمونه می‌توان به نظریه یادگیری اجتماعی باندورا اشاره کرد که مبتنی بر این نکته اساسی است که افراد چه بخواهند و چه نخواهند تحت تأثیر الگوهای مختلف قرار خواهند گرفت. بر همین اساس، بهترین شیوه آموزش مسئولیت‌پذیری به افراد آن است که تا جایی که امکان دارد "دیگران مهم" از زمان طفولیت در کنار کودکان باشند. در بیان و رفتار به آن‌ها نشان دهند که برای دیگران ارزش قائل‌اند یا از ناراحتی دیگران رنج می‌برند و بر رفتارها و نفس خود کنترل دارند. هرگاه آن‌ها سرمشق خوبی از مسئولیت‌پذیری در نهادهای اجتماعی مانند خانواده یا مدرسه ارائه دهند و جوانان را به همکاری و مشارکت در تصمیمات تشویق کنند و از انتقاد و بی‌احترامی بپرهیزند، زمینه مناسبی برای پرورش احساس مسئولیت فراهم می‌آید. با این نگرش می‌توان این گزاره را استنباط کرد که افرادی که حکومت و مردم را مسئولیت‌پذیر دیده و دریافته‌اند احتمال دارد که رفتار مسئولانه‌تری در قبال شهروندان و حکومت داشته باشند. علاوه بر این، نظریات برخی صاحب‌نظران معاصر نیز با نظریه دگرگونی ارزش‌ها توسط اینگلهارت (۱۹۷۷) همخوانی و مطابقت دارد. به‌عنوان مثال، دیرک وندکا (۱۹۸۷) و لستهاق (۱۹۹۵) بنیانگذاران نظریه گذار دوم جمعیت‌شناختی، به تغییرات بنیادین در نظام ارزش‌ها و تأثیرات آن بر شکل خانواده و ارزش‌های نهاد خانواده پرداخته‌اند. مطابق این نظریه که از آن تحت‌عنوان نظریه گذار خانواده نیز یاد می‌شود، تغییرات اجتماعی فرهنگی در جوامع معاصر از جمله در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی سبب شده است تا خانواده و پیوندهای خانوادگی و زناشویی به‌ویژه در جوامع صنعتی

دستخوش تحول بنیادی شود که این امر، بیش از هر چیز در فردگرایی ریشه دارد؛ یعنی هنجارها و نگرش‌هایی که بیش از هر چیز بر حقوق و کامیابی‌های افراد تاکید و تکیه می‌کنند. درحالی‌که در گذشته جامعه به‌طور معمول به خانواده و فرزندان معطوف بود و دگرخواهی نقش اصلی در زندگی خانوادگی ایفا می‌کرد (فروتن، ۱۳۹۸).

بدین ترتیب، در جمع‌بندی چارچوب نظری تحقیق می‌توان گفت طیف متنوع و متعدد نظریه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی از جمله نظریه دگرگونی ارزش‌ها اینگلهارت که بر احساس امنیت اقتصادی و سیاسی به‌عنوان عامل تغییر ارزش‌ها تاکید دارد، نظریه تعهد و نقش پارسونز که تعهد و مسئولیت‌پذیری را محصول عملکرد صحیح خرده‌نظام‌های زیستی، شخصیتی و اجتماعی و در نهایت تأثیر آن‌ها بر خرده‌نظام فرهنگی و فرایند اجتماعی شدن افراد می‌داند، نظریه گذار جمعیت‌شناختی دوم یا گذار خانواده ون‌دکا و لستهاق که بر تأثیر ارزش‌های جامعه مدرن بر ساختار و شکل خانواده اشاره دارد؛ و نظریه یادگیری اجتماعی باندورا که بر عوامل محیطی و مشاهده رفتارهای مسئولانه در خانواده، جامعه و حاکمیت اشاره دارد، در واقع نکته مشترک و وجه غالب همگی این تئوری‌ها این است که ارزش‌ها به‌طور عام و مسئولیت‌پذیری به‌طور خاص، محصول مجموعه‌ای از عوامل اجتماعی و محیطی است و عوامل مؤثر بر آن را می‌توان در عملکرد صحیح سیستم اجتماعی جستجو کرد. شرایط و عوامل محیطی و اجتماعی در تمامی این رویکردها می‌تواند رفتارهای فردی را تحت‌الشعاع قرار دهد و ایجادکننده ارزش‌های انسانی یا غیرانسانی در یک جامعه باشد به‌گونه‌ای که افراد یک جامعه یا یک نسل، تنها دغدغه‌مند بقای خود باشند یا به ارزش‌های متعالی چون بهبود جامعه اطراف و مسئولیت‌پذیری نیز اهمیت دهند.

روش و داده‌های تحقیق

تحقیق حاضر به لحاظ روش‌شناسی مبتنی بر یک بررسی پیمایشی و اسنادی است و داده‌های تحقیق نیز با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته گردآوری شده است. جامعه آماری تحقیق مشتمل بر جمعیت مردان و زنان ۱۵ ساله و بالاتر ساکن در نقاط شهری روستایی شهرستان

گرگان در استان گلستان واقع در شمال ایران می‌باشد که مطابق جدیدترین سرشماری عمومی کشور در سال ۱۳۹۵ برابر با ۱۱۱۷۷ مرد و ۱۱۰۷۳ زن بوده است. جمعیت نمونه تحقیق با استفاده از فرمول کوکران شامل ۴۰۰ نفر می‌باشد که از روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب استفاده شده است زیرا وقتی جامعه آماری دارای ساخت ناهمگن و نامتجانس اجزای گوناگون باشد، این روش نمونه‌گیری کاربرد دارد. مهم‌ترین ویژگی‌های جمعیت نمونه تحقیق در جدول ۲ نشان داده شده است. با توجه به این‌که جامعه آماری تحقیق به‌طور کمابیش متوازن در تمام شهرستان پراکنده بود، لذا تنها راه مطلوب برای نمونه‌برداری، مراجعه خانه به خانه در حوزه‌های مختلف برای توزیع پرسشنامه بین نمونه‌های آماری تحقیق بود تا ضمن دربرگیری شاخص جمعیت‌شناختی، از لحاظ وضعیت اقتصادی و اجتماعی نیز گویای جامعه آماری باشند. لذا با بهره‌گیری از پرسشگران آموزش دیده شامل جمعی از دانشجویان مقطع کارشناسی علوم اجتماعی و با مراجعه حضوری، توزیع و تکمیل پرسشنامه‌های تحقیق انجام شد.

متغیر وابسته در این تحقیق مسئولیت‌پذیری اجتماعی است که گرچه مفهوم جدیدی نیست، اما می‌توان آن را مفهومی کهن در قالبی نو دانست. قانون طلایی مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌گوید: «با دیگران همان‌گونه رفتار کنید که دوست دارید با شما رفتار کنند». این‌که نسبت به دیگران، محیط زندگی و جامعه مان احساس مسئولیت داشته باشیم، حتی نسبت به کسانی که هیچ علقه و پیوستگی خاصی با ما ندارند، بهترین تعریف از مسئولیت اجتماعی است (سلطانی، ۱۳۹۶: ۳). تعریف مسئولیت‌پذیری اجتماعی از دیدگاه بسیاری از پژوهشگران، با نوعی احساس دغدغه و نگرانی افراد نسبت به جامعه، انسان‌های دیگر، محیط زیست، و سرنوشت کشور پیوند خورده است. به‌نحوی که منجر به کنشی آگاهانه، ارادی، آزادانه و مسئولانه با هدف ایجاد تغییری مثبت یا پیشگیری از رویدادی منفی انجام می‌شود (رفعتیان ۱۳۸۷، طالبی و خوشبین ۱۳۹۱، یزدان‌پناه و حکمت ۱۳۹۳، ربیعی و همکاران ۱۳۹۹). از آنجایی که تنها احساس دغدغه و نگرانی منجر به کنش مسئولانه نمی‌شود، مسئولیت‌پذیری اجتماعی در سطح عمل و نه تنها احساس در این پژوهش ملاک بوده است.

در این تحقیق منظور از مسئولیت‌پذیری اجتماعی نمره‌ای است که هر یک از پاسخگویان در سنجه مربوط به آن به دست می‌آورند. این مفهوم در این تحقیق توسط چند گویه و ذیل ابعاد چهارگانه مسئولیت‌پذیری اجتماعی مشتمل بر بعد قانونی، بعد سیاسی، بعد جامعه‌ای، بعد زیست‌محیطی جامعه‌پذیری اجتماعی سنجیده شده (جدول ۱) و پاسخگویان موافقت خود را با گویه‌ها در قالب طیف لیکرت پنج‌گزینه‌ای و پیوستاری از کاملاً موافقم (با کد ۵) تا کاملاً مخالفم (با کد ۱) بیان کرده‌اند. درخصوص نمره‌گذاری، گویه‌های پرسشنامه مسئولیت‌پذیری اجتماعی به تناظر متغیرها و مؤلفه‌های زیر و با اعمال نظر متخصصین حوزه‌های مربوط ساخته شد. در مجموع، این پرسشنامه تحقیق شامل ۸۷ گویه می‌باشد و برای هر مؤلفه، حداقل ۳ گویه در نظر گرفته شد تا سنجش و اظهارنظر درباره روایی آن دقیق‌تر و آسان‌تر باشد. پس از تکمیل پرسشنامه‌ها، نمره‌های به دست آمده جمع و سپس مطابق طیف‌بندی زیر اندازه‌گیری و ارزیابی می‌شود.

همچنان‌که در جدول ۱ نشان داده شده است، برای متغیر وابسته تحقیق یعنی مسئولیت‌پذیری اجتماعی در ابعاد پنج‌گانه آن مشتمل بر بعد قانونی، بعد سیاسی، بعد اقتصادی، بعد جامعه‌ای، بعد زیست‌محیطی جامعه‌پذیری اجتماعی مجموعاً ۲۵ گویه تعیین شده است که به بیشترین موافقت با هر گویه نمره ۵ و به کمترین موافقت نیز نمره ۱ تعلق می‌گیرد. در نهایت، حد پایین و حد بالای نمرات پرسشنامه در تعداد سئوالات آن ضرب می‌شود و بر این اساس، چهار سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی به شرح زیر تعیین شده است: نمرات پرسشنامه بین ۲۵ تا ۵۰ باشد ("مسئولیت‌پذیری در سطح پایین و ضعیف")، نمرات پرسشنامه بین ۵۱ تا ۷۵ باشد ("مسئولیت‌پذیری در سطح متوسط")، نمرات پرسشنامه بین ۷۶ تا ۱۰۰ باشد ("مسئولیت‌پذیری در سطح بالا")، نمرات پرسشنامه بین ۱۰۱ تا ۱۲۵ باشد ("مسئولیت‌پذیری در سطح بسیار بالا و قوی"). به منظور بررسی پایایی پرسشنامه از روش همسانی درونی آلفای کرونباخ استفاده شد و نتایج این آزمون نشان می‌دهد که پایایی آزمون از طریق آلفای کرونباخ برای کل سئوالات ۰/۹۵۴ بوده که در حد مناسبی است بدین معنا که نتایج آزمون دارای دقت و قابلیت اعتماد در سطح مطلوبی است.

جدول ۱: گویه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی به تفکیک ابعاد چهارگانه مسئولیت‌پذیری اجتماعی

ابعاد مسئولیت‌پذیری اجتماعی	گویه‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی
بعد اقتصادی	حاضر کم‌کالایی را که گرانتر است اما برای محیط زیست صدمه‌ای نداشته است، خریداری کنم. عموما آدم شیک پوش و در وسایل خانه لاکچری پسند هستم موافق مصرف‌گرایی و خریدهای غیرضروری نیستم
بعد قانونی	قوانین دولتی را غیرضروری و کاغذ بازی می‌دانم اگر از دستم بر بیاید بدم نمی‌آید قانون را دور بزنم اگر پشت چراغ قرمز باشم و پلیس و دوربین نباشد و ماشینی هم نیاید، از چراغ قرمز عبور می‌کنم.
بعد جامعه‌ای	برای خرید از کودک کار پشت چراغ قرمز، حاضر نیستم تاخیر کنم و صدای بوق ماشین‌های پشت سری را به جان بخرم. سعی می‌کنم لباس‌ها و وسایل کهنه‌ام را به‌جای دور ریختن به یک فرد نیازمند برسانم بخشی از درآمدم را به نیازمندان اختصاص می‌دهم موافق خرید از کودکان کار نیستم. معمولا در رانندگی کم‌حوصله‌ام و برای رانندگان یا عابران پیاده از حق خودم نمی‌گذرم. به نظرم ما بعد از ازدواج، دیگر نسبت به خانواده پدری مسئولیتی نداریم. دیدن فقر و ناراحتی دیگران، ناراحتم می‌کند. به نظرم وظیفه دولت است که به بی‌خانمان‌ها، کودکان کار و فقرا کمک کند نه مردم. به نظرم ما فقط در برابر خودمان مسئولیت داریم نه هیچ کس دیگر به‌طور کلی، قلبا (نه قانونا)، در برابر چه کسانی یا چه چیزهایی احساس مسئولیت می‌کنید؟
بعد سیاسی	اموال عمومی دولت اهمیتی برایم ندارد. اگر ببینم کسی به اموال عمومی مثل صندلی اتوبوس شهری، نیمکت‌های پارک و ... صدمه می‌زند به او تذکر می‌دهم. چقدر در برنامه‌هایی که دولت فراخوان می‌دهد شرکت می‌کنید؟ چقدر مشارکت در برنامه‌ها و فراخوان‌های دولت مثل انتخابات، راهپیمایی‌ها، حماسه‌های مختلف و ... را برای تغییر سرنوشت کشور مفید می‌دانید؟ مگر دولت به فکر ما بوده که ما در مواقع لازم با او همکاری و مشارکت داشته باشیم؟ مشارکت ما در امور سیاسی فایده‌ای ندارد. تصمیمی که باید گرفته شود، می‌شود. اگر جنگی صورت بگیرد، برای دفاع از این حکومت، به آن جنگ می‌پیوندم
بعد زیست‌محیطی	کمپین‌هایی مانند دفاع از حقوق حیوانات، دفاع از محیط زیست و ... به نظرم غیرضروری هستند. اگر ببینم کسی دارد به طبیعت صدمه می‌زند به او تذکر می‌دهم

منابع: برگرفته از اینگلهارت (۱۹۹۷)، نعمتی (۱۳۸۷)، آقایی (۱۳۹۴)، ربیعی و همکاران (۱۳۹۹)، پیمایش جهانی

ارزش‌ها (۲۰۲۱)

علاوه بر این، یافته‌های حاصل از آزمون لوپ نشان می‌دهد که در صورت حذف هر یک از سئوال‌ات، پایایی کاهش یافته و یا بدون تغییر محسوس باقی می‌ماند. بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت که همه سئوال‌ات، سئوال‌ات معتبری بوده و نیاز به حذف از پرسشنامه و یا تغییر در هیچ‌یک مشاهده نمی‌شود. به منظور بررسی اعتبار سئوال‌ات پرسشنامه ابتدا به انجام تحلیل عاملی به منظور بررسی روایی سازه آن پرداخته شد و از طریق آن ساختار عاملی پرسشنامه مشخص گردید. همچنین نتایج تحلیل عاملی اکتشافی به شرح زیر نشان می‌دهد که همه گویه‌ها دارای بار عاملی مناسب هستند و هیچ گویه‌ای از پرسشنامه حذف نمی‌شود. بر این اساس، مقدار کفایت نمونه‌گیری کایزر-میر-اکلین^۱ ($KMO=0.787$) و آزمون کرویت بارتلت^۲ ($10702/896$) در سطح $(0/000)$ معنادار بدست آمد. هرگاه مقدار KMO در حد مناسبی باشد و آزمون کرویت بارتلت معنادار باشد، ماتریس همبستگی برای تحلیل عاملی مناسب است.

یافته‌ها

۱) ویژگی‌های جمعیت نمونه تحقیق

همچنان‌که داده‌های مندرج در جدول ۲ نشان می‌دهد، اندکی بیش از نیمی از جمعیت نمونه تحقیق را زنان و نزدیک به نیم دیگر آن را نیز مردان تشکیل می‌دهند (به ترتیب ۵۲ درصد و ۴۸ درصد). از نقطه نظر وضعیت تاهل، اکثریت آنان مجرد (حدود ۴۵ درصد) و حدود یک‌سوم نیز متاهل و قریب ۲۰ درصد باقیمانده نیز بدون همسر در اثر طلاق و فوت همسر می‌باشند. همچنین، ساختار سنی جمعیت نمونه تحقیق نشان می‌دهد که اغلب آنان در سنین ۲۵-۳۴ ساله هستند (حدود یک سوم) و حدود ۲۰ درصد در سنین ۱۵-۲۴ ساله و حدود ۲۰ درصد نیز در سنین ۴۵-۵۴ ساله می‌باشند. از نقطه نظر وضعیت سواد و تحصیلات نیز بیشترین نسبت متعلق به افراد دارای تحصیلات کارشناسی (۴۰ درصد) و کارشناسی ارشد و بالاتر (حدود ۳۰ درصد)

1 Kaiser-Meyer-Oklin

2 Bartlett's test of sphericity

است و پس از آن، افراد دارای تحصیلات کاردانی، دیپلم و بی‌سوادان و کم‌سوادان زیر دیپلم (به ترتیب، در حدود ۱۵، ۱۰ و ۵ درصد) قرار دارند.

جدول ۲: ویژگی‌های جمعیت نمونه تحقیق به تفکیک جنس، سن، وضعیت تاهل، تحصیلات

درصد	تعداد	متغیرها و ویژگی‌ها
		جنس
۴۷/۹	۱۹۲	مردان
۵۲/۱	۲۰۸	زنان
۱۰۰/۰	۴۰۰	مردان و زنان
		گروه سنی
۲۲/۱	۹۱	۱۵-۲۴ ساله
۳۴/۹	۱۴۴	۲۵-۳۴ ساله
۱۵/۹	۶۱	۳۵-۴۴ ساله
۲۲/۹	۸۸	۴۵-۵۴ ساله
۴/۲	۱۶	۵۵ ساله به بالا
		وضعیت تاهل
۴۵/۳	۱۷۴	مجرد
۳۳/۳	۱۳۸	متاهل
۱۴/۱	۵۸	طلاق گرفته
۷/۳	۳۰	همسر فوت شده
		سطح تحصیلات
۴/۴	۱۷	بی‌سوادان و کم‌سوادان زیر دیپلم
۹/۴	۳۶	دیپلم
۱۵/۱	۵۸	کاردانی
۳۹/۸	۱۶۳	کارشناسی
۳۱/۲	۱۲۶	کارشناسی ارشد و بالاتر
۱۰۰/۰	۴۰۰	جمع

۲) سطوح و تعیین‌کننده‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی

مطابق داده‌های مندرج در جدول ۳، به‌طورکلی سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی حدود یک سوم نمونه تحقیق در حد بالا و بسیار بالا، و دو سوم باقیمانده نیز سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی آنان در حد پایین و متوسط قرار دارد. درعین حال، بررسی این الگوهای کلی به تفکیک متغیر جنس نشان می‌دهد که سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی در زنان تاحدودی بیش از مردان است. همچنین، متغیر سن نیز نقش تعیین‌کننده‌ای در سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی ایفا می‌کند بدین معناکه پایین‌ترین سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی در بین جوانان ۱۵-۲۴ ساله مشاهده می‌شود؛ به‌طوری‌که کمتر از یک سوم آنان از سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی در حد بالا و بسیار بالا بهره‌مند هستند، درحالی‌که در گروه‌های سنی بالاتر و مسن‌تر این نسبت رفته رفته بیشتر می‌شود و نهایتاً نزدیک به دو پنجم افراد سنین ۵۵ ساله و بالاتر دارای سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی در حد بالا و بسیار بالا می‌باشند.

علاوه براین، تحلیل‌ها نشان می‌دهد که متغیر سواد و تحصیلات نیز نقش تعیین‌کننده‌ای بر روی سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی ایفا می‌نماید. در واقع، کم‌ترین سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی در بین کسانی مشاهده می‌شود که از پایین‌ترین سطح سواد و تحصیلات برخوردار هستند و به‌موازات افزایش سطح تحصیلات، شاهد روند تصاعدی سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی هستیم: داده‌های جدول ۳ به‌وضوح مبین این نکته اساسی است که سطح پایین مسئولیت‌پذیری اجتماعی در بین بی‌سوادان و کم‌سوادان زیردیپلم در حدود ۳۲ درصد و در بین تحصیل‌کردگان کارشناسی‌ارشد و بالاتر در حدود ۱۶ درصد است. به‌عبارت دقیق‌تر، بی‌سوادان و کم‌سوادان زیردیپلم دو برابر بیش از تحصیل‌کردگان کارشناسی‌ارشد و بالاتر از سطح پایین مسئولیت‌پذیری اجتماعی برخوردار می‌باشند. گفتنی است تحلیل‌های استنباطی مبتنی بر آمارهای پیشرفته نیز این نتایج و الگوهای کلی را تایید می‌کنند که در بخش بعدی بدان‌ها اشاره می‌شود.

جدول ۳: سطوح مسئولیت‌پذیری اجتماعی بر حسب متغیرهای جنس و سن

جمع	سطوح مسئولیت‌پذیری اجتماعی					متغیرها و تعیین‌کننده‌ها
	اظهار نشده	پایین	متوسط	بالا	بسیار بالا	
						متغیر جنس
۱۰۰/۰	۸/۴	۳۴/۶	۲۶/۷	۱۶/۰	۱۴/۴	- زنان
۱۰۰/۰	۸/۴	۲۸/۰	۲۷/۷	۲۳/۸	۱۲/۰	- مردان
۱۰۰/۰	۱۲/۰	۲۹/۸	۳۱/۲	۱۴/۷	۱۲/۳	- زنان و مردان
						متغیر سن
۱۰۰/۰	۱۰/۵	۳۲/۷	۲۵/۱	۱۲/۱	۱۹/۶	۱۵-۲۴ ساله‌ها
۱۰۰/۰	۸/۱	۲۴/۳	۳۱/۴	۱۴/۴	۲۱/۷	۲۵-۳۴ ساله‌ها
۱۰۰/۰	۱۴/۷	۲۱/۲	۲۷/۲	۱۸/۸	۱۸/۱	۳۵-۴۴ ساله‌ها
۱۰۰/۰	۹/۴	۱۲/۳	۴۱/۱	۷/۴	۲۹/۷	۴۵-۵۴ ساله‌ها
۱۰۰/۰	۷/۱	۳۳/۵	۲۱/۵	۱۸/۳	۱۹/۶	۵۵ ساله به بالا
						سطح تحصیلات
۱۰۰/۰	۵/۸	۳۲/۲	۲۳/۳	۲۲/۳	۱۶/۵	بی‌سوادان و کم‌سوادان زیر دیپلم
۱۰۰/۰	۳/۱	۳۱/۲	۲۸/۳	۲۲/۸	۱۴/۷	دیپلم متوسطه
۱۰۰/۰	۲/۴	۲۳/۸	۲۹/۸	۳۰/۴	۱۳/۶	کاردانی
۱۰۰/۰	۸/۶	۲۴/۶	۲۸/۳	۲۳/۸	۱۴/۷	کارشناسی
۱۰۰/۰	۳/۴	۱۶/۵	۳۵/۶	۲۱/۷	۲۲/۸	کارشناسی‌ارشد و بالاتر

علاوه بر این، نتایج تحلیل‌های استنباطی و آماره‌های پیشرفته مبتنی بر آزمون لیون همگنی واریانس‌ها در گروه‌های مختلف تحصیلی در فاصله اطمینان ۹۵٪ سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است (آزمون لیون برابر با ۳/۰۲۵، درجه آزادی^۱ و درجه آزادی^۲ به ترتیب برابر با ۵ و ۳۷۸ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۱۱)، به عبارتی واریانس گروه‌ها ناهمگن است. بنابراین در قسمت مقایسه میانگین گروه‌ها (Post Hoc) از آزمون‌های قسمت دوم یعنی مقایسه میانگین‌ها که واریانس گروه‌ها را ناهمگن فرض می‌کند، استفاده می‌شود. مطابق نتایج آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه مندرج در جدول ۴ در فاصله اطمینان ۹۵٪ سطح معناداری (sig) کمتر از ۰/۰۵ است

یعنی تفاوت میانگین مسئولیت اجتماعی بین پاسخگویان با تحصیلات مختلف معنادار است. بنابراین برای فهم این موضوع که بین کدام گروه‌ها تفاوت معنادار است و کدام گروه میانگین بالاتر دارند، آزمون تی. دو تمهنه (Tamhane's T2) را که براساس مقدار آماره t ، به مقایسه جفتی گروه‌ها با همدیگر می‌پردازد، به‌کار گرفته شده است.

جدول ۴: نتایج تحلیل واریانس یک‌طرفه مسئولیت اجتماعی در گروه‌های مختلف تحصیلی

گروه‌ها	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره F	سطح معناداری
بین گروهی	۸۰۱۴۹/۴۷۷	۵	۱۶۰۲۹/۸۹۵	۳/۷۴۳	۰/۰۰۳
درون گروهی	۱۶۱۸۹۰۶/۷۷۱	۹۵	۴۲۸۲/۸۲۲		
کل	۱۶۹۹۰۰۵۶/۲۴۷	۴۰۰			

علاوه براین، نتایج تحلیل‌های استنباطی این تحقیق با استفاده از آزمون لیون همگنی واریانس‌ها در گروه‌های مختلف درآمدی در فاصله اطمینان ۹۵٪ سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است (آزمون لیون برابر با ۵/۷۸۲، درجه آزادی^۱ و درجه آزادی^۲ به ترتیب برابر با ۵ و ۳۷۸ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۰۰)، به‌عبارتی واریانس گروه‌ها ناهمگن است. بنابراین در قسمت مقایسه میانگین گروه‌ها (Post Hoc) از آزمون‌های قسمت دوم یعنی مقایسه میانگین‌ها که واریانس گروه‌ها را ناهمگن فرض می‌کند، استفاده می‌شود. بر همین اساس و مطابق نتایج آزمون تحلیل واریانس یک‌طرفه مندرج در جدول ۵ در فاصله اطمینان ۹۵٪ سطح معناداری (sig) کمتر از ۰/۰۵ است یعنی تفاوت میانگین مسئولیت اجتماعی بین پاسخگویان با درآمد مختلف معنادار است. بنابراین برای فهم این موضوع که بین کدام گروه‌ها تفاوت معنادار است و کدام گروه میانگین بالاتر دارند، آزمون پست‌هاکتی دو تمهنه (Tamhane's T2) را که براساس مقدار آماره t ، به مقایسه جفتی گروه‌ها با همدیگر می‌پردازد، به‌کار می‌بریم.

جدول ۵: نتایج تحلیل واریانس یک‌طرفه مسئولیت اجتماعی در گروه‌های مختلف درآمدی

گروه‌ها	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	آماره F	سطح معناداری
بین گروهی	۴۰۹۱۶۳/۵۰۴	۵	۸۱۸۳۲/۷۰۱	۲۳/۹۸۱	۰/۰۰۰
درون گروهی	۱۲۸۹۸۹۲/۷۴۳	۳۹۵	۳۴۱۲/۴۱۵		
کل	۱۶۹۹۰۵۶/۲۴۷	۴۰۰			

بحث و نتیجه‌گیری

در این تحقیق تلاش شده است تا برخی از مهم‌ترین ابعاد و تعیین‌کننده‌های مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌عنوان یکی از مهم‌ترین جلوه‌های تغییرات اجتماعی فرهنگی جوامع نوین در جهان معاصر با تاکید بر رویکردی جمعیت‌شناختی مورد مطالعه و بررسی قرار گیرد. در واقع، بخش قابل‌ملاحظه‌ای از تغییرات اجتماعی فرهنگی در جوامع معاصر از جمله در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی معطوف به تحولات خانواده و بروز الگوهای نوظهور شکل‌بندی خانواده و فرزندآوری است که برخی جمعیت‌شناسان معاصر مانند رولاند (۲۰۱۲) از آن به‌عنوان یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های جمعیت‌شناسی نوین یاد کرده‌اند. علاوه بر این، تغییرات اجتماعی فرهنگی در جوامع معاصر از جمله در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی را باید اساساً سنگ‌بنای نظریه‌گذار دوم جمعیت‌شناختی تلقی کرد؛ بدان سبب که پیشقدمان این نظریه یعنی ون‌دکا (۱۹۸۷) و لستهاق (۱۹۹۵) به حدی بر روی نقش تغییرات در نظام ارزش‌ها و تأثیرات تعیین‌کننده آن بر شکل خانواده و ارزش‌های نهاد خانواده تاکید کرده‌اند که به نظریه‌گذار خانواده نیز معروف است: در حالی که، در گذشته جامعه به‌طور معمول به خانواده و فرزندان معطوف بود و دگرخواهی نقش اصلی در زندگی خانوادگی ایفای کرد، اما امروزه خانواده و پیوندهای خانوادگی و زناشویی دستخوش تحولات وسیع و عمیق شده است به‌طوری‌که جوامع معاصر به‌طور فراگیر و فزاینده با شکل‌های نوظهور خانواده و الگوهای نوین فرزندآوری مانند روندهای نزولی ازدواج و باروری، سیر صعودی مجرد قطعی، تک‌فرزندی، بی‌فرزندی، تک‌والدی، زوج‌زیستی یا زندگی مشترک بدون ازدواج و ... مواجه هستند که ریشه تاریخی و خاستگاه اصلی آن‌ها معطوف به تغییرات اجتماعی فرهنگی دوران معاصر از جمله در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی می‌باشد.

گفتنی است سایر صاحب‌نظران برجسته از جمله ویلیام گود (۱۹۶۳)، رونالد اینگلهارت (۱۹۷۷)، آنتونی گیدنز (۱۹۹۴) و رولاند (۲۰۱۲) نیز با تاکید بر نوگرایی و مظاهر آن (صنعتی شدن، شهرنشینی، و سایر صور نوگرایی مانند سیستم‌های پیشرفته ارتباطات و حمل و نقل)، دگرگونی ارزش‌های جامعه و تغییرات اجتماعی گسترده جوامع معاصر تلاش کرده‌اند تا نشان دهند که ریشه اصلی و آبشخور تاریخی تحولات خانواده و بروز شکل‌های نوظهور خانواده نوین را باید در تغییرات اجتماعی فرهنگی در جوامع معاصر از جمله در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی جستجو کرد.

داده‌های تحقیق حاضر با انجام بررسی پیمایشی مبتنی بر پرسشنامه محقق‌ساخته در بین جمعیت نمونه تحقیق مشتمل بر ۴۰۰ نفر از جمعیت مردان و زنان ۱۵ ساله و بالاتر ساکن در نقاط شهری روستایی شهرستان گرگان در استان گلستان واقع در شمال ایران با استفاده از فرمول کوکران و روش نمونه‌گیری طبقه‌ای متناسب انتخاب و گردآوری شده است. متغیر وابسته تحقیق برپایه ۲۵ گویه اصلی و ذیل ابعاد پنج‌گانه مسئولیت‌پذیری اجتماعی مشتمل بر بعد قانونی، بعد سیاسی، بعد اقتصادی، بعد جامعه‌ای، بعد زیست‌محیطی مسئولیت‌پذیری اجتماعی و مطابق طیف لیکرت پنج گزینه‌ای و پیوستاری از کاملاً موافقم (با کد ۵) تا کاملاً مخالفم (با کد ۱) مورد سنجش قرار گرفت. سپس، حد پایین و حد بالای نمرات پرسشنامه در تعداد سؤالات آن ضرب می‌شود و بر این اساس، چهار سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی شامل نمرات بین ۲۵ تا ۵۰ ("مسئولیت‌پذیری در سطح پایین و ضعیف")، نمرات بین ۵۱ تا ۷۵ ("مسئولیت‌پذیری در سطح متوسط")، نمرات بین ۷۶ تا ۱۰۰ ("مسئولیت‌پذیری در سطح بالا")، نمرات بین ۱۰۱ تا ۱۲۵ ("مسئولیت‌پذیری در سطح بسیار بالا و قوی") اندازه‌گیری و تعیین شده است.

یافته‌های تحقیق حاضر نشان داده است که در مجموع، سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی حدود یک سوم جمعیت نمونه تحقیق در حد بالا و بسیار بالا، و دو سوم باقیمانده نیز سطح مسئولیت‌پذیری اجتماعی در حد پایین و متوسط قرار داشت. مسئولیت‌پذیری اجتماعی در زنان تا حدودی بیش از مردان بود و به موازات افزایش سن، مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیز فزونی می‌یابد. مطابق نتایج تحلیل‌های استنباطی تحقیق، هرچه تحصیلات و درآمد افزایش می‌یابد،

مسئولیت‌پذیری اجتماعی نیز رو به افزایش می‌گذارد. به‌طور دقیق‌تر، نتایج تحلیل‌های استنباطی این تحقیق با استفاده از آزمون لیون همگنی واریانس‌ها و مقایسه میانگین گروه‌ها (Post Hoc) در فاصله اطمینان ۹۵٪ سطح معناداری (sig) کمتر از ۰/۰۵ نشان داده است که نه تنها تفاوت میانگین مسئولیت اجتماعی بین پاسخگویان با درآمد مختلف معنادار است، بلکه مطابق نتایج تحلیل واریانس آزمون پست‌هاک تی دو تمهنه (Tamhane's T2) هرچه درآمد بالاتر باشد، مسئولیت اجتماعی بیشتر است اما این تفاوت بین گروه‌های مختلف درآمدی معناداری نیست. علاوه بر این، یافته‌های این تحقیق با استفاده از آزمون لیون همگنی واریانس‌ها نشان داد که در گروه‌های مختلف تحصیلی در فاصله اطمینان ۹۵٪ سطح معناداری کمتر از ۰/۰۵ است (آزمون لیون برابر با ۳/۰۲۵، درجه آزادی^۱ و درجه آزادی^۲ به ترتیب برابر با ۵ و ۳۷۸ و سطح معنی‌داری برابر با ۰/۰۱۱)، به عبارتی واریانس گروه‌ها ناهمگن است. بر همین اساس، نتایج آزمون تحلیل واریانس مقایسه میانگین گروه‌ها (Post Hoc) نشان داد که در فاصله اطمینان ۹۵٪ سطح معناداری (sig) کمتر از ۰/۰۵ است بدین معنا که تفاوت میانگین مسئولیت اجتماعی بین پاسخگویان با تحصیلات مختلف معنادار است. در نتیجه، یافته‌های آماری استنباطی مبتنی آزمون تی دو تمهنه (Tamhane's T2) و نتایج آزمون تی جیمز هوئل نشان داده است که هرچه سطح تحصیلات بالاتر باشد، مسئولیت اجتماعی بیشتر است اما این تفاوت بین گروه‌های مختلف تحصیلی معناداری نیست.

در پایان و از منظر توصیه‌های پژوهشی به‌ویژه در چارچوب یک رویکرد جمعیت‌شناختی می‌توان از دو زاویه، کاربردهای تحقیق حاضر در برنامه‌ریزی‌ها و سیاست‌گذاری‌های رسمی را مورد بحث و تاکید قرار داد: از یکسو، امروزه در بسیاری جوامع در سرتاسر جهان از جمله در جامعه ما سیاست‌های رسمی و برنامه‌های حکومتی معطوف به مشوق‌های تشکیل خانواده، افزایش بعد خانواده و فرزندآوری است. از سوی دیگر، مجموعه مباحث تحقیق حاضر بر این نکته مهم تاکید داشته است که تغییرات اجتماعی فرهنگی دوران معاصر از جمله در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی به‌عنوان سنگ بنای تحولات خانواده و پیوندهای خانوادگی و زناشویی محسوب می‌شود که به‌طور فراگیر و فزاینده در قالب شکل‌های نوظهور خانواده و

الگوهای نوین فرزندآوری مانند روندهای نزولی ازدواج و باروری، سیر صعودی مجرد قطعی، تک‌فرزند، بی‌فرزندی، تک‌والدی، زوج‌زیستی یا زندگی مشترک بدون ازدواج و ... در سرتاسر جهان در حال گسترش می‌باشد. بنابراین، باتوجه به درهم‌تنیدگی چشم‌گیر بین تغییرات اجتماعی فرهنگی دوران معاصر از جمله در حوزه مسئولیت‌پذیری اجتماعی و تحولات خانواده و الگوهای نوین فرزندآوری می‌توان نتیجه‌گیری کرد که موفقیت‌آمیز بودن سیاست‌های رسمی و برنامه‌های حکومتی معطوف به مشوق‌های تشکیل خانواده، افزایش بعد خانواده و فرزندآوری منوط به این است که در جامعه سطوح کمابیش مطلوب مسئولیت‌پذیری و اعتماد اجتماعی جریان داشته باشد (فروتن و میرزایی ۱۳۹۹) زیرا اقدامات مسئولانه و متعهدانه حکومت و دولت در راستای تامین نیازهای همه جانبه مردم، موجبات تقویت رفتارهای مسئولانه و همراهی متعهدانه آنان را فراهم می‌آورد که نهایتاً کارآمدی و موفقیت پایدار برنامه‌ریزی‌ها و سیاستگذاری‌ها را تضمین خواهد کرد.

منابع

آقایی، حسن. (۱۳۹۴). مقیاس ۴۲ سئوالی سنجش مسئولیت‌پذیری، وظیفه‌شناسی، احساس تعهد، سخت‌کوشی، جدیت، قابلیت اعتماد، رفتار مبتنی بر نظم و مقررات و منطبق بر احساس مسئولیت، تاریخ دسترسی: ۱۴۰۲/۱۰/۲۶ <https://porseshsanj.ir/product/accountability-questionnaire-2>

توسلی، غلامعباس. (۱۳۸۰). نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران، انتشارات سمت.

حیدری ساربان، وکیل. (۱۳۹۸)، نقش مسئولیت‌پذیری اجتماعی در تقویت امنیت مرزی مناطق روستایی، مطالعه موردی: شهرستان مرزی گرمی، پژوهشنامه مطالعات مرزی، ۷(۳)، ۱۶۴-۱۳۹.

http://bss.jrl.police.ir/article_93836.html

ربیعی، داود؛ مدبری، بهنام؛ محمودی، محمود. (۱۳۹۹)، تدوین مدل ارتباطی هوش اجتماعی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی (مورد مطالعه: دانشجویان ورزشکار دانشگاه علوم انتظامی امین)، انتظام

اجتماعی، ۱۲(۳)، ۵۰-۲۷. http://sopra.jrl.police.ir/article_94652.html

رفعتیان، عبدالحسین. (۱۳۸۷). مسئولیت‌پذیری، روند شکل‌گیری مسئولیت‌پذیری در فرزندان، تهران، انتشارات قطره.

سلطانی، فرشته. (۱۳۹۶). آفات آداب اجتماعی با نگاهی به مسئولیت اجتماعی در ایران، گرگان، انتشارات نوروزی.

شارع پور، محمود؛ رازقی، نادر؛ غلام زاده، خلیل. (۱۳۸۹). بررسی رابطه انواع اعتماد با اعتماد اجتماعی در بین دانشجویان دانشگاه مازندران، مطالعات اجتماعی ایران، ۴(۳)، ۴۰-۵۳.

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20083653.1389.4.3.4.6>

صلواتی، عادل؛ رستمی نوروزآباد، مجتبی؛ رحمانی نوروزآباد، سلمان؛ باغبانیان، مصطفی. (۱۳۹۳). بررسی عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی در تعاونی‌های روستایی شهرستان سنندج و کامیاران، تعاون و کشاورزی ۱۲(۳)، ۱۷۷-۱۵۷.

https://ajcoop.mcls.gov.ir/article_8733.html

طالبی، ابوتراب؛ خوشبین، یوسف. (۱۳۹۱). مسئولیت‌پذیری اجتماعی جوانان، فصلنامه علوم اجتماعی، ۱۹(۵۹)، ۲۰۷-۲۴۰.

<https://doi.org/10.22054/qjss.2013.6886>

فاطمی‌نیا، سیاوش؛ حیدری، سیامک (۱۳۸۷). عوامل مرتبط با تعهدات شهروندی، رفاه اجتماعی، ۱۰(۳۸)، ۶۴-۴۱.

<http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-356-fa.html>

فروتن، یعقوب. (۱۳۹۸). نگرش جمعیت‌شناختی و اجتماعی به شکل‌های نوظهور خانواده در ایران، جامعه‌شناسی کاربردی، ۷۶(۴)، ۲۰-۱.

<https://doi.org/10.22108/jas.2019.111964.1434>

فروتن، یعقوب؛ سلطانی، فرشته؛ شارع پور، محمود (۱۴۰۳). ساخت و اعتباریابی سنجش مسئولیت‌پذیری اجتماعی: ارائه مدل پیشنهادی، جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، ۱۰(۲۳)، ۷-۳۰.

<https://doi.org/10.22080/ssi.2024.26450.2154>

فروتن، یعقوب؛ میرزایی، سمیه (۱۳۹۹). زمینه‌های جمعیت‌شناختی اعتماد اجتماعی در ایران، مطالعات توسعه اجتماعی فرهنگی، ۸(۳)، ۳۷-۵۱.

<http://journals.sabz.ac.ir/scds/article-1-955-fa.html>

مصطفوی، زینب‌السادات، فاطمه نارنجی پانی، فاطمه تیزهوش جلالی (۱۴۰۰)، بررسی روابط متقابل مسئولیت اجتماعی، سرمایه اجتماعی و توسعه اجتماعی (مورد مطالعه: اعضای هیئت‌علمی پردیس مرکزی دانشگاه تهران)، تغییرات اجتماعی فرهنگی، ۱۸(۱)، ۱۲۰-۱۷۵.

<https://doi.org/10.30495/jssc.2021.685130>

نعمتی، پری سیمما. (۱۳۸۷). پرسشنامه ۵۰ سوالی مسئولیت‌پذیری، تاریخ دسترسی: ۱۴۰۲/۱۰/۲۶.

<https://imrg.ir/product/responsibility-questionnaire>

یاهک، سجاده؛ کشاورز دیزجینی، سماء. (۱۴۰۰)، رصد ارزش‌های اخلاقی در جامعه ایران: بررسی روند تغییر ارزش‌های اخلاقی طی پنج دهه اخیر، تهران، پژوهشگاه فرهنگ، هنر و ارتباطات، مرکز رصد فرهنگی کشور.

یزدان‌پناه، لیلا؛ حکمت، فاطمه. (۱۳۹۳)، بررسی عوامل مؤثر بر مسئولیت‌پذیری اجتماعی جوانان (مطالعه دانشجویان دانشگاه شهیدباهنر کرمان)، مطالعات اجتماعی ایران، ۸(۲)، ۱۵۰-۱۲۷.

<https://dorl.net/dor/20.1001.1.20083653.1393.8.2.6.4>

Afriani, A., Baharudin, R., Siti Nor, Y. and Nurdeng, D. (2012). The Relationship between Parenting Style and Social Responsibility of Adolescents in Banda Aceh, Indonesia, *Journal of Social Sciences and Humanities*, 20(3), 733-750.

<https://e-ilami.unissa.edu.bn:8443/handle/20.500.14275/1103>

Aghaei, H. (2015), A scale of 42 questions to measure social responsibility, [In Persian] Date Accessed: December 16, 2023.

<https://porseshsanj.ir/product/accountability-questionnaire-2>

FatemiNia, S. Heidari S. (2008) Determinants of citizenship commitments, *Social Welfare / Refah Ejtetaei*, 10(38), 41-64 [In Persian].

<http://refahj.uswr.ac.ir/article-1-356-en.html>

Foroutan, Y. (2018), Demographic and social attitude towards emerging forms of family in Iran, *Applied Sociology*, 76(4): 1-20. [In Persian].

<https://doi.org/10.22108/jas.2019.111964.1434>

Foroutan, Y. Mirzaee, S. (2019), Demographic components of social trust in Iran, *Social and Cultural Development Studies*, 8(3), 37-51 [In Persian].

<http://journals.sabz.ac.ir/scds/article-1-955-en.html>

- Foroutan, Y. Soltani, F. SharePour, M. (2024), Construction and validation of measuring social responsibility: A proposed model, *Sociology of Social Institutions*, 10(23): 37-51, [In Persian]. <https://doi.org/10.22080/ssi.2024.26450.2154>
- Giddense, A. (1994), *Sociology*, (Translated to Persian by Sabori, M.), Tehran: Nei Press [in Persian].
- Good, W. J. (1963), *World Revolution and Family Patterns*, New York: Free Press.
- Heidari-Sareban, V. (2019), Role of social responsibility in enhancing boarder security of rural areas in Germei, *Journal of Border Studies*, 7(3), 139-164 [In Persian]. http://bss.jrl.police.ir/article_93836.html
- Ingelhart, R. (1997). *The Silent Revolution. Changing Values and Political Styles among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Lesthaeghe, R. (2014) The second demographic transition: A concise overview of its development, *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 111(51), 18112-18115. <https://doi.org/10.1073/pnas.1420441111>
- Lesthaeghe, R. (1995). The Second demographic transition in Western countries: An interpretation, In: Mason K, & Jensen A, (eds), *Gender and Family Change in Industrialized Countries*, Oxford: Clarendon Press.
- López Davis, S., Marín Rives, L., & Ruiz de Maya, S. (2017). Introducing Personal Social Responsibility as a key element to upgrade CSR. *Spanish Journal of Marketing-ESIC*, 21(2), 146-163. <https://doi.org/10.1016/j.sjme.2017.04.001>
- Mostafavi, Z. Narenji, F. Tizhosh F. (2021), A study on association between social responsibility, social capital and social development among academic staff of Tehran University, *Social and Cultural Changes*, 18(1): 120-175. [In Persian]. <https://doi.org/10.30495/jscc.2021.685130>
- Nemati, P. A (2023) A questionnaire of 50 questions on responsibility, [In Persian]. Retrieved December 16, 2023 from: <https://imrg.ir/product/responsibility-questionnaire>
- Pacesila, M. (2018). The individual social responsibility, *Management Research and Practice*, 10(1): 1-10. <https://mrp.ase.ro/no101/f2.pdf>

- Rabiee, D., Modiri, B., Mahmodi, M. (2020), A model on relation between social intelligence and social responsibility, *Journal of Social Regulations*, 12(3): 5-27. [In Persian]. http://sopra.jrl.police.ir/article_94652.html
- Rafatian, A. (2008), *Responsibility and its formation in children*, Tehran: Ghatreh Press. [In Persian].
- Rank, Susanne. Contreras, Françoise. (2021). Do Millennials pay attention to Corporate Social Responsibility in comparison to previous generations? Are they motivated to lead in times of transformation? A qualitative review of generations, CSR and work motivation. *International Journal of Corporate Social Responsibility*, 6(4), 1-13. <https://doi.org/10.1186/s40991-020-00058-y>
- Rauter, M. (2020). Social responsibility begins with personal responsibility, 15th IRDO International Science and Business Conference on Social Responsibility and Current Challenges, 4-5 June, Maribor, Slovenia. <http://www.irdo.si/irdo2020/referati/2p-2-rauter-eng.pdf>
- Rowland, D. T. (2012). *Population Aging: The Transformation of Societies*. Springer, the Netherland.
- Salavati, A. Rostami M. Rahmani, S. Baghban, M. (2014) Determinants of social responsibilities in rural cooperative organizations of Sanandaj and Kamyaran, *Quarterly of Cooperation and Agriculture*, 12(3), 157-177. [In Persian] https://ajcoop.mcls.gov.ir/article_8733.html
- SharePour, M. Razeghi, N. Ghalamzadeh, K. (2010), A study on relation between trust and social trust among students of Mazandaran University, *Social Studies of Iran*, 4(3), 40-53. [In Persian] <https://dorl.net/dor/20.1001.1.20083653.1389.4.3.4.6>
- Soltani, F. (2017), *Social rituals' damages with reference to social responsibility in Iran*, Gorgan: Norozi Press. [In Persian]
- Talebi, A. Khoshbin, Y. (2012), Social responsibility of youth, *Quarterly of Social Sciences*, 19(59), 207-240. [In Persian] <https://doi.org/10.22054/qjss.2013.6886>
- Tavasoli, G. (20010) *Theories of Sociology*, Tehran: SAMT Press. [In Persian]
- Van de Kaa. K. (1987). Europe's second demographic transition. *Population Bulletin*, 42(1), 1-57.

World Value Survey (2021). WVS Wave 7. <https://worldvaluessurvey.org/wvs.jsp>

Yahak, S. Keshavarz, S. (2021), *Following moral values in recent 5 decades of Iran*, Tehran: Research Center on Culture, Art, and Communications. [In Persian].

Yazdanpanah, L. Hekmat, F. (2014), A study on determinants of social responsibility of youth: a case study of Kerman University Students, *Social Studies of Iran*, 8(2), 127-150. [In Persian]. <https://dorl.net/dor/20.1001.1.20083653.1393.8.2.6.4>